

**ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԻ ԱՆՁԻ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՈՂ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԸ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ**

ՀՏԴ 159.9

DOI: 10.56246/18294480-2022.13-39

ԶՈՒՐԱԲՅԱՆ ԱԼԲԵՐՏ

ԵՊՀ ԻՄ դասախոս, ասպիրանտ
էլփոստ՝ Zurabyan1@gmail.com

Սույն աշխատանքով փորձ է արվել ընդգծելու մասնագիտական գործունեություն ծավալող մանկավարժի անձի մասնագիտական անվտանգությունն ապահովող գործոնների ուսումնասիրման հիմնախնդիրը, որն իր հերթին հնարավորություն կտա բացահայտելու դասական մանկավարժական գործունեության ազդեցությունը մանկավարժի մոտ մասնագիտական այրման համախտանիշի ձևավորման վրա:

Հոդվածում ներկայացված է հիմնախնդրի շրջանակներում իրականացված մեր հետազոտությունը, որի նպատակն է ուսումնասիրել մանկավարժի անձի մասնագիտական գործունեության ընթացքում հոգեբանական անվտանգությունն ապահովող գործոնները:

Այդ նպատակին հասնելու համար առաջադրել և լուծել ենք հետևյալ խնդիրները.

- **տեսական աղբյուրների ուսումնասիրությունների միջոցով ներկայացնել մանկավարժի հոգեբանական անվտանգության առանձնահատկությունները մասնագիտական գործունեության ծավալման պայմաններում,**
- **առանձնացնել ու հիմնավորել մանկավարժի հոգեբանական անվտանգության վրա ազդող հավանական գործոնները Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական և կրթական առանձնահատկությունների համադրությամբ,**
- **ներկայացնել գործոնների միջև փոխազդեցության ու փոխկապվածության հիմնախնդիրը՝ համահարաբերակցական կապերի բացահայտման միջոցով:**

Մանկավարժների հոգեբանական այրման մակարդակի հեղուկացման ընթացքում կիրառվել են Վ. Բոյկոյի «Հուզական այրման մակարդակի ախտորոշման» մեթոդիկան և Ա. Ռեանայի կողմից փոփոխված Կ. Ջեմֆի «Մասնագիտական գործունեության մոտիվացիայի ուսումնասիրման» մեթոդիկան:

Հեղուկացման համար մեթոդաբանական հիմք ենք ընտրել գիտականության և գործունեության միասնության սկզբունքը, որը մշակվել է Ս. Լ. Ռուբինշտեյնի փիլիսոփայական-հոգեբանական հայեցակարգի շրջանակներում, գործունեության վրա հիմնված մոտեցում, որը մշակվել է Լ. Ս. Վիգոտսկու, Ա. Ն. Լենտևի, Բ. Մ. Տեպլովի, Վ. Դ. Շադրիկովի աշխատություններում:

Ելնելով առաջադրված նպատակից՝ ենթադրվում էր, որ մանկավարժի դասական մասնագիտական գործունեության մոտիվացիան կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ իր հոգեբանական առողջության վրա և հանդիսանալ հոգեբանական այրման համախտանիշի ձևավորման նախադրյալ: Չնայած սույն ենթադրությանը՝ հեղուկացումը ցույց տվեց, որ ընտրանքի շրջանակների համար արտաքին դրական և բացասական մոտիվացիան չի ազդում մասնագիտական այրման համախտանիշի ձևավորման վրա, և հեղուկացվող 50 մանկավարժներից միայն 4-ի մոտ է այն խիստ արտահայտված, իսկ մյուս 46-ի մոտ արտահայտված է միջին ցուցանիշներով (44 հոգի) կամ ընդհանրապես բացակայում է (2 հոգի): Այսպիսով՝ դիտարկման ենթարկելով առկա ցուցանիշները՝ կարելի է ասել, որ հեղուկացման ընտրանքի շրջանակներում գերակայում է դիմադրության գործակիցը, ինչը կարող է վկայել մանկավարժի հարմարվողականության զգալի ռեսուրսների առկայության մասին:

Բանալի բառեր՝ հոգեբանական անվտանգություն, մասնագիտական գործունեություն, անձի ուղղվածություն, աշխատանքային միջավայր, մոտիվացիա, հյուժվածություն:

Հետազոտության արդիականությունը: Ժամանակակից աշխարհում հասարակական գործընթացների զարգացումը բնութագրվում է լարվածության աճով, որը պայմանավորված է բավականին բարձր ինտենսիվություն ունեցող սոցիալական, տնտեսական, քաղաքական, հոգևոր փոփոխությունների ու դրանց նկատմամբ մարդու հարմարման անհամաչափությամբ:

Վերջին հինգ տարիներին ՀՀ-ում տարբեր ոլորտներում արտահայտվում են նաև էական ցնցումային փոփոխություններ, որոնք հանգեցնում են ոչ միայն աշխատանքային միջավայրի փոփոխությունների, այլ նաև մասնագիտական գործունեության մեջ լարվածության աճի:

Այս համատեքստում դիտարկման ենթարկելով մարդ-մարդ ոլորտի մասնագիտական գործունեությունը՝ մենք առաջին հերթին որոշեցինք ուշադրություն դարձնել մանկավարժի հոգեբանական առողջության հիմնախնդրին, որը նրա մասնագիտական գործունեությունը լավագույնս կազմակերպելու գործոն է: Մանկավարժական գործունեության շրջանակներում դիտարկել ենք կրկնուսույցների, ուսուցիչների, դասախոսների, մենթորների և նրանց, ում դասական աշխատանքային բնույթի հոգեբանական կողմը բավականաչափ ուսումնասիրված է Լ. Մ. Միտինայի «Մանկավարժի մասնագիտական գործունեության հոգեբանություն. Անձնային-զարգացնող համակարգային մոտեցում», Ի. Կ. Շացի «Մանկավարժների մասնագիտական այրման հոգեբանական ասպեկտները», Ի. Վ. Սեդովայի «Մանկավարժների հուզական այրման հոգեբանական գործոնները», Ե. Մ. Կոչնեվայի և Լ. Բ. Մոռոզովայի համահեղինակած «Ժամանակակից ուսուցչի հոգեբանական անվտանգությունը», Ս. Շահիդի և Մ. Դինի համահեղինակած «Ուսուցիչների հոգեբանական անվտանգության բարձրացումը, դպրոցի ղեկավարների դերը, թիմի արդյունավետությունը և կազմակերպչական մշակույթը», Ն. Վ. Բորդովսկայի և Ի. Ա. Բակայի համահեղինակած «Ռուսական միջնակարգ դպրոցի աշակերտների և ուսուցիչների հոգեբանական բարեկեցությունը և կրթական միջավայրի հոգեբանական անվտանգությունը» աշխատություններում:

Վերոնշյալ հեղինակները իրենց ուսումնասիրությունների շրջանակներում հստակ նշում են մի շարք գործոններ, որոնք ազդում են մանկավարժի նորարարական գործունեության ծավալման վրա: Դրանց շարքում ներառված են աշխատանքային մշակույթը, ղեկավարման ոճը, առաջնորդության գործակիցը և կրթական միջավայրի հոգեբանական անվտանգությունը, որը մատնանշում է դասական կրթական միջավայրի անվտանգության հարաբերականությունը^{1,2}:

¹ Bordovskaia, N. V. , Baeva, I. A. - The psychological safety of the educational environment and the psychological well-being of Russian secondary school pupils and teachers, URL: <http://psychologyinrussia.com/volumes/index.php?article=3624>; 2015.

² Պապոյան Վ. Ռ., Զուրաբյան Ա. Մ. - Անձի հոգեբանական անվտանգությունն աշխատանքային միջավայրի փոփոխման կոնտեքստում, Modern Psychology Scientific Bulletin N1(8), Երևան, 2021, էջ 90-97:

Բացի այդ, ժամանակակից մանկավարժի աշխատանքային գործունեությունը հիմնականում բնութագրվում է գործընթացների տվյալականացմամբ, ինչը ենթադրում է ոչ միայն տեխնիկական-տեղեկատվական, այլ նաև սոցիալ-հոգեբանական փոխակերպումների անհրաժեշտություն, որն էլ առաջ է բերում վերոնշյալ մասնագիտական գործունեության արդյունավետության բարձրացման խնդիր:

Ելնելով տեսական վերլուծությունից՝ կարող ենք ասել, որ մանկավարժի մասնագիտական գործունեության հաջող իրականացման համար անհրաժեշտ է ապահովել հոգեբանական տեսանկյունից անվտանգ միջավայր: Հոգեբանական անվտանգ միջավայրի ապահովման համար անհրաժեշտ է, որ մանկավարժն ունենա հոգեբանական բազային գիտելիքներ, որոնց ներդրումը մասնագիտական գործունեության մեջ կապահովի տարբեր իրավիճակներում հոգեբանական անվտանգ գործունեության ծավալումը:

Իր հերթին մարդկային գործոնի դերը որոշիչ է մի շարք իրավիճակներում, որոնք բնորոշ են մանկավարժի գործունեությանը, որն իր հերթին իրականացվում է արմատական տնտեսական բարեփոխումների պայմաններում, խորը սոցիալական փոփոխությունների և ինտենսիվ տեղեկատվայնացման իրավիճակում:

Ըստ այդմ Ա. Լենկովը իր իրականացրած ուսումնասիրությունների ընթացքում հանգել էր այն եզրակացությանը, որ կազմակերպչական միջոցառումները և տեխնիկական-տեղեկատվական նորամուծությունները բերում են մասնագիտական գործունեության արդյունավետության զգալի բարձրացմանը միայն նրա հոգեբանական կառուցվածքի համապատասխան կատարելագործման պայմանով³:

Վերոնշյալից ելնելով՝ կարելի է հստակ ասել, որ աշխատանքային միջավայրը և բովանդակությունը էական ազդեցություն են ունենում աշխատանքի արդյունավետության, ինտենսիվության և մասնագետի մոտիվացիայի վրա⁴, ինչը, հիմք վերցնելով Ա. Մասլոուի կողմից առաջադրված բուրգի գաղափարը, ձևավորվում է միայն անվտանգության պահանջմունքի բավարարման դեպքում: Իհարկե, այս համատեքստում անվտանգությունը հան-

³ Леньков С. Л. - Психологическое обеспечение профессиональной деятельности экономиста в условиях информатизации, Тверь 2002.

⁴ Պապոյան Վ. Ռ., Զուրաբյան Ա. Մ. - Անձի հոգեբանական անվտանգությունն աշխատանքային միջավայրի փոփոխման կոնտեքստում, Modern Psychology Scientific Bulletin N1(8), Երևան, 2021, էջ 90-97:

դես է գալիս որպես լայնածավալ գաղափար, որի շրջանակներում մենք ավելի շատ կենտրոնանում ենք հոգեբանական անվտանգության վրա:

Թեմայի համատեքստում ուսումնասիրվող հոգեբանական անվտանգությունը դիտարկել ենք մի շարք ձևակերպումներում, որոնցից որպես ունիվերսալ տարբերակ առանձնացրել ենք Ե.Ա. Կլիմովի՝ հոգեկանի պահպանման վիճակի սահմանումը, որը ենթադրում է հարաբերական հավասարակշռության պահպանում մարդու, շրջապատող միջավայրի և նրա կայունության վրա ազդող բացասական երևույթների միջև և դրա հետ մեկտեղ սեփական ռեսուրսներով կամ շրջակա միջավայրի պաշտպանական գործոններով նման ազդեցությունները հաղթահարելու ունակություն⁵:

Այսինքն՝ որպես հոգեբանական անվտանգության կառուցվածքային բաղադրիչներ դիտարկել ենք անձնային առանձնահատկությունները, միջավայրային պայմանները, հուզական ծանրաբեռնվածությունը, մոտիվացիոն գործոնները, վարքային ռազմավարությունը և այլն 7 8 11:

Կարելի է ենթադրել, որ հոգեբանական անվտանգությունը որոշակի հակասությունների հետ մեկտեղ խորը ինտեգրված է գործունեության մեջ: Դրանց շարքին են դասվում՝ մասնագիտական, կազմակերպչական, հաղորդակցման, ստեղծագործական, ֆինանսական և սոցիալական հակասությունները⁶, որոնցից յուրաքանչյուրն իր ազդեցությունն է ունենում մասնագետի հոգեբանական անվտանգության վրա:

Առկա հակասությունները մենք կապում ենք նաև ՀՀ-ում իրականացվող տեղեկատվայինացման գործընթացի հետ, որով պայմանավորված՝ մանկավարժի մասնագիտական գործունեության մեջ ավելանում է ոչ միայն տարաբնույթ թվային դիդակտիկ նյութերի, գործիքների, սարքերի, հավելվածների և կրթական բնույթի ծրագրային լուծումների անհրաժեշտությունը, այլ նաև տեղեկատվության մշակման դասական կամ տեխնիկական միջոցների համադրման անհրաժեշտությունը՝ թղթային մատյաններ, թեստեր, կրթական ծրագրեր և այլն, ինչն, ըստ մեր էմպիրիկ դիտարկումների, բացասաբար է ազդում մանկավարժի մասնագիտական գործունեության արդյունավետության վրա:

Դիտարկելով այս ամենը հոգեբանական անվտանգության տեսանկյունից՝ կարելի է նշել, որ աշխատանքային միջավայրի, գործիքակազմի ներ-

⁵ Климов Е.А. Введение в психологию труда. М.: МГУ, 1998. С. 64-87.

⁶ Шлыкова Н. Л. - Психологическая безопасность субъекта профессиональной деятельности, Автореферат, Москва – 2004

կայիս կտրուկ փոփոխություններն առաջացնում են հուզական այրման որոշակի ռիսկեր:

Ինչպես իրենց խմբային ուսումնասիրությունների մեջ նշում են Ռ. Վ. Աղուզումցյանը, Վ. Ռ. Պապոյանը, Ա. Ս. Գալստյանը, Ե. Բ. Մուրադյանը, Դ. Յ. Սարգսյանը և Յ. Ս. Ամիրյանը, հուզական այրման համախտանիշի հիմնական բնութագիր է հյուծումը, իսկ լրացուցիչ՝ դեպերսոնալիզացիան, սեփական անարդյունավետության ապրումն ու կենսական անկայունությունը⁷:

Ի համեմատ այլ մասնագիտությունների, որոնցից է, օրինակ, «տնտեսագիտությունը»⁸, մեր երկրում մանկավարժական գործունեության թվայնացման և տեղեկատվայնացման մակարդակը բավականին ցածր է, ինչը, ըստ մեր հարցումների և ուսումնասիրությունների, պայմանավորված է նորամուծությունների նկատմամբ պասիվությամբ, բնակչության կյանքի ցածր որակով և օրենսդրական սահմանափակումներով:

Մ. Վ. Բորիսովան, Ն. Ս. Պրյաժնիկովը և այլք նշում են, որ մանկավարժական աշխատանքի հոգեբանական լարվածությունը պայմանավորված է երեք հիմնական կառուցվածքային բաղադրիչներով՝ մանկավարժական գործունեությամբ, մանկավարժական շփմամբ և ուսուցչի անձով:

Կ. Մասլաչը, Բ. Պելմանը և Հ. Հարթմանը, նկարագրելով համախտանիշը, նշել են երեք կարևոր բաղադրիչ^{9,10,11}.

1. հուզական հյուծվածություն, որը դրսևորվում է դատարկության զգացումով և հուզական ռեսուրսների սպառմամբ,

2. դեպերսոնալիզացիա, որը դրսևորվում է անտարբերությամբ, բացասական վերաբերմունքով մարդկանց նկատմամբ. այս դեպքում բթանում է կարեկցանքը, հաճախ առանց պատճառի առաջանում է դյուրագրգռվածություն,

⁷ Агузумян Р. В., Папоян В. Р., Галстян А. С., Мурадян Е. Б., Саргсян Д. Ю., Амирян Ц. С. – Психологическая безопасность личности в профессиональной деятельности; URL: <https://www.researchgate.net/publication/346547759>.

⁸ Леньков С. Л. – Психологическая типология профессиональной деятельности информационного характера.

⁹ Овсяник Н. В. Психологические факторы эмоционального выгорания педагогов // Пачатковае навучанне: сям'я, дзіцячысад, школа. 2010. № 3. С. 76–79.

¹⁰ Удовик С., Молокоедов А., Слободчиков И. Эмоциональное выгорание в профессиональной деятельности. Москва: «Левь». 2018. 250 с.

¹¹ Միրզոյան Վ. Խ., Մալումյան Տ. Զ., Միքայելյան Մ. Յու. – Ուսուցիչների խառնվածքի հատկությունների և հուզական այրման փոխկապվածության ուսումնասիրությունը, Պրակ Բ, 2021:

3. մասնագիտական նվաճումների ռեդուկցիա, որի դեպքում իջնում է աշխատանքի արդյունավետությունը, մոտիվացիան, առաջանում է դժգոհություն աշխատանքի արդյունքներից, իջնում է ինքնագնահատականը:

Հետևաբար կարելի է ենթադրել, որ ներկայիս մանկավարժական գործունեությունը մի կողմից գտնվում է հասարակական և տնտեսական փոխակերպումների ազդեցության տակ, իսկ մյուս կողմից զգալիորեն կախված է մանկավարժի անձնային առանձնահատկություններից և նպատակներից, ինչը խոչընդոտում է կրթական գործընթացի բնականոն ընթացքը և դառնում է սթրեսաժին գործոն:

Նման եզրահանգման է եկել նաև Ի.Կ. Շատցը իր ուսումնասիրություններում¹² կապված մանկավարժների մոտ ձևավորվող սթրեսի և վերջինիս բացասական ազդեցության հետ:

Վերոնշյալ տեսական վերլուծությունը հիմք ընդունելով՝ մեր կողմից իրականացվել է հետազոտություն, ուսումնասիրվել են մասնագիտական գործունեությամբ զբաղվող մանկավարժի անձի հոգեբանական անվտանգությունը ապահովող որոշ ներքին գործոններ:

Հետազոտության ընտրանքը

Հետազոտությունը իրականացվել է 22-75 տարիքային խմբերում ընդգրկված 50 մանկավարժների շրջանում, որոնց մասնագիտական ստաժը տատանվում է 1-ից 5 և 10-ից ավել տարիների սահմաններում:

Կիրառված մեթոդներ

Հետազոտության իրականացման համար մեր կողմից կազմվել է թեստավորման փաթեթ, որտեղ ներառվել են Վ.Բոյկոյի «Հուզական այրման մակարդակի ախտորոշման» և Ա. Ռեանայի կողմից փոփոխված Կ. Ջեմֆի-ռի «Մասնագիտական գործունեության մոտիվացիայի ուսումնասիրման» մեթոդիկաները:

Վ. Բոյկոյի «Հուզական այրման մակարդակի ախտորոշման» մեթոդիկան հնարավորություն է տալիս դիտարկելու հուզական այրման սինդրոմը փուլերով, որտեղ յուրաքանչյուր փուլին բնորոշ են տարբեր հատկանիշներ, ինչպիսիք են հոգետրավմատիկ իրավիճակների ապրում, ցածր ինքնաբավարարվածություն, զգացմունքային և բարոյական ապակողմնորոշում, մաս-

¹² Шац Игорь Константинович Анализ общих и специфических причин профессионального стресса у педагогов // Вестник ЛГУ им. А. С. Пушкина. 2014. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-obshchih-i-spetsificheskikh-prichin-professionalnogo-stressa-u-pedagogov> (дата обращения: 17.07.2022).

նագիտական պարտականությունների ռեդուկցիա և այլն: Սույն մեթոդիկան հնարավորություն է տալիս դուրս բերելու 16 ցուցանիշ, 12 սանդղակ և մեկ ընդհանրական ցուցանիշ:

Ա. Ռեանայի կողմից փոփոխված Կ. Ջեմֆիոի «Մասնագիտական գործունեության մոտիվացիայի ուսումնասիրման» մեթոդիկան հիմնված է արտաքին և ներքին մոտիվացիայի ուսումնասիրման վրա: Մեթոդիկայի համատեքստում ներքին մոտիվացիան դրսևորվում է այն ժամանակ, երբ սուբյեկտի գործունեությունը նշանակալի է առաջին հերթին իր համար, իսկ եթե մասնագիտական գործունեության հիմքում ընկած են այլ հետաքրքրություններ, որոնք կարելի է դիտարկել որպես արտաքին, այսինքն՝ գործունեության բնույթից դուրս գտնվող, ապա այստեղ դրսևորվում է արտաքին մոտիվացիան, որը իր հերթին բաժանվում է դրականի և բացասականի: Մեթոդիկան հնարավորություն է տալիս դիտարկվող գործոնների հարաբերակցության միջոցով դուրս բերելու անձի մոտիվացիոն համալիրը:

Համահարաբերակցական վերլուծության իրականացման համար կիրառվել է Սպիրմենի ոչ պարամետրիկ ռանգային կորելացիայի գործակիցը¹³: Վիճակագրական վերլուծությունը իրականացվել է SPSS ծրագրի միջոցով:

Հետազոտության ընթացք

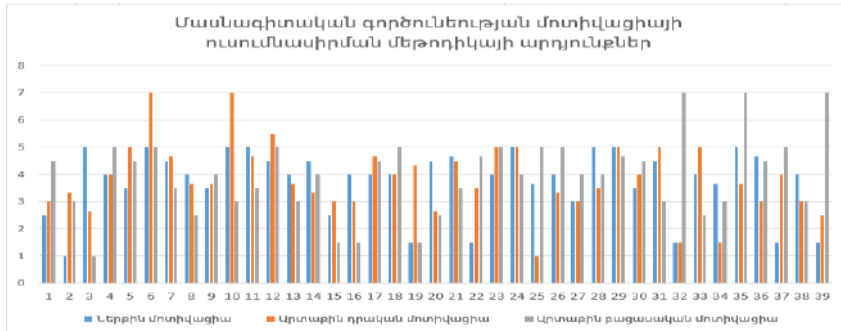
Ա. Ռեանայի կողմից հարմարեցված Կ. Ջեմֆիոի «Մասնագիտական գործունեության մոտիվացիայի ուսումնասիրման»¹⁴ մեթոդիկայի կիրառման միջոցով ստացված տվյալների վերլուծության արդյունքում պարզ է դարձել, որ հետազոտվողներից 11-ի մոտ նկատվում է ներքին մոտիցավիա կամ դրական արտաքին մոտիվացիայի արդյունավետ համադրություն, ինչը ենթադրում է, որ սուբյեկտի գործունեությունն իր համար ունի առաջնային նշանակություն: Հետազոտվողներից 17-ի մոտ նկատվում է արտաքին բացասական մոտիվացիայի գերակայություն, ինչը ենթադրում է, որ անձի գործունեությունը պայմանավորված է արտաքին շահերով, իսկ հետազոտվողներից 24-ի մոտ նկատվում է միջանկյալ տվյալների գերակայություն, ինչը ներկայացնում է մոտիվացիոն գործոնների կա՛մ հավասար բաշխվածություն, կա՛մ արտաքին դրական մոտիվացիայի գերակայություն, կա՛մ էլ արտաքին դրական մոտիվացիայի և արտաքին բացասական մոտիվացիայի

¹³ Л. С. Титкова - Математические методы в психологии, издательство дальневосточного университета, 2002, стр. 45.

¹⁴ Батаршев А. В., Алексеева И. Ю., Майорова Е. В. - Диагностика профессионально важных качеств. - СПб.: Питер. 2007. - 192 с.: ил. - (Серия «Практическая психология»).

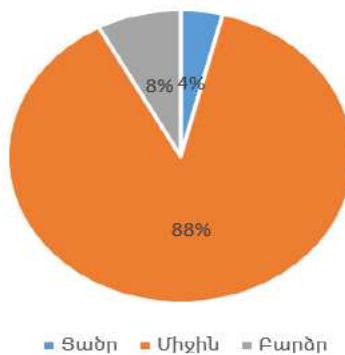
հավասարություն: Սույն մեթոդիկայի կիրառման արդյունքները ներկայացված են գծապատկեր 1-ում:

Գծապատկեր 1. Մասնագիտական գործունեության մոտիվացիայի ուսումնասիրման արդյունքներ

Գծապատկեր 2. Հուզական այրման դոմինանտող գործոնների բաշխումը՝ ըստ Բոյկոյի մեթոդիկայի

Հետազոտվողների մոտ առկա դոմինանտող գործոնների բաշխում

Բոյկոյի «Հուզական այրման մակարդակի ախտորոշման» մեթոդիկայի կիրառման արդյունքում պարզ է դարձել, որ հետազոտվողներից 7-ի մոտ նկատվում է լարվածության ընդհանրացված ցուցանիշի արտահայտվածություն: Լարվածության առկայությունը հուզական այրման համախտանիշի զարգացման նախանշան է և մեկնարկային մեխանիզմ: Տագնապային լարվածությունը ներառում է հետևյալ ախտանշանները՝ հոգեւորավճարային հանգամանքների ապրում, ինչը ենթադրում է անբավարարվածություն, անելա-

նելիության զգացում, ճգնաժամ: Հետազոտվողներից 25-ի մոտ արտահայտված է դիմադրության ընդհանրացված ցուցանիշը: Գիտակցելով տագնապային լարվածության առկայությունը՝ մարդը ձգտում է խուսափել հուզական գործոնների ազդեցությունից՝ հուզական հակազդումը սահմանափակելու օգնությամբ: Այս փուլը բնորոշվում է հետևյալ հատկանիշներով՝ անհամարժեք ընտրողական հուզական հակազդում, հուզական և բարոյական ապակողմնորոշում, հույզերի խնայողություն, մասնագիտական պարտականությունների ռեդուկցիա: Հետազոտվողներից միայն 5-ի մոտ է արտահայտված հյուծման ընդհանրացված ցուցանիշը, որը բնորոշվում է ընդհանուր էներգետիկ տոնուսի նվազմամբ և նյարդային համակարգի թուլացմամբ:

Եթե վերոնշյալ գործոնները մանրամասնենք ըստ բաղադրիչների, ապա հարկ է նշել, որ հետազոտվողներից 21-ը մասնագիտական գործունեության ընթացքում առնչվում են հոգեւորավճարային իրավիճակների հետ, 19-ն ունեն ցածր ինքնաբավարարվածություն, 20-ի մոտ առկա է «վանդակում» լինելու զգացողություն, 21-ի մոտ առկա է տագնապի և դեպրեսիայի զգացողություն: Անհամապատասխան ընտրողական հուզական արձագանք են ցուցաբերում հետազոտվողներից 21-ը, զգացմունքային և բարոյական ապակողմնորոշում ունեն 39-ը, զգացմունքների տնտեսման ոլորտի ընդլայնում ունեն 33-ը, իսկ մասնագիտական պարտականությունների ռեդուկցիա առկա է 42-ի մոտ: Անցնելով հաջորդ բլոկին՝ հարկ է նշել, որ հուզական դեֆիցիտ առկա է հետազոտվողներից 21-ի, հուզական հետմղում՝ 35-ի, դեպրեսոնալիզացիա՝ 25-ի, իսկ հոգեւորական և հոգեվեգետատիվ խանգարումներ՝ 26-ի մոտ: Իհարկե, վերոնշյալ գործոնները հանդիպում են տարբեր համադրությամբ, բայց ընդհանուր առմամբ դիտարկելիս հետազոտվողներից միայն 4-ի մոտ են առկա մասնագիտական այրման ձևավորված և հստակ արտահայտված ցուցանիշներ, մյուսների մոտ այդ ցուցանիշները կա՛մ գտնվում են ձևավորման փուլում, կա՛մ ընդհանրապես արտահայտված չեն: Ըստ այդմ, գծապատկեր 2-ում ներկայացված արդյունքների համաձայն՝ դոմինանտող գործոնների¹⁵ վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հետազոտվողներից 88%-ի մոտ առկա է դոմինանտող գործոնների բաշխվածության միջին, 8%-ի մոտ՝ բարձր և 4%-ի մոտ՝ ցածր ցուցանիշ:

¹⁵ <https://psylaser.ru/practice/practice-medical-psychology/psychological-tests-medical-psychology/-diagnostics-emotional-burnout-personality.html>; 04.08.22.

Ստացված արդյունքների փոխկապվածությունը ուսումնասիրել ենք Սպիրմենի համահարաբերակցական կապերի մեթոդի միջոցով, որի արդյունքները ներկայացված են աղյուսակ 2-ում, ըստ որի՝ փորձ է արվել դուրս բերելու մասնագիտական այրման գործոնների արտահայտվածության փոխկապակցվածությունը մոտիվացիայի հետ: Թույլ դրական կապ է գրանցվել արտաքին բացասական մոտիվացիայի և ցածր ինքնաբավարարվածության ($r=0,35$; $p=0,05$), «վանդակում» լինելու զգացողության ($r=0,23$; $p=0,05$), անհամապատասխան ընտրողական հուզական արձագանքի ($r=0,29$; $p=0,05$), զգացմունքների տնտեսման ոլորտի ընդլայնման ($r=0,22$; $p=0,05$), հուզական դեֆիցիտի ($r=0,14$; $p=0,05$) միջև:

Համահարաբերակցական վերլուծության տվյալները չեն կարող միանշանակ հստակեցնել այն փաստը, որ վերը նշված գործոնները կարող են բերել սեփական մասնագիտական գործունեության նկատմամբ արտաքին բացասական մոտիվացիայի ձևավորմանը, և հակառակը: Հարկ ենք համարում նշել նաև, որ թույլ բացասական կապեր են նկատվում վերոնշյալ գործոնների և արտաքին դրական մոտիվացիայի միջև:

Անդրադառնալով ներքին մոտիվացիային՝ հարկ ենք համարում նշել, որ հուզական այրման ձևավորմանը նպաստող գործոնների հետ նկատվում է հիմնականում թույլ արտահայտված բացասական համահարաբերակցական կապ, ինչը պայմաններից ելնելով՝ կարող է դառնալ մասնագիտական գործունեության մեջ հյուծվածության առաջացումը խոչընդոտող գործոն:

Աղյուսակ 2. Արտաքին բացասական մոտիվացիայի և Բոյկոյի մեթոդիկայի մեջ ներառված լարվածության գործոնների միջև կապի արտահայտման աղյուսակ

Ցածր ինքնաբավարարվածության	Վանդակում լինելու զգացողություն	Անհամապատասխան ընտրողական հուզական արձագանք	Զգացմունքների տնտեսման ոլորտի ընդլայնում	Հուզական դեֆիցիտ
0,35	0,23	0,29	0,22	0,14

Այսպիսով՝ Վ. Բոյկոյի մեթոդիկայի վերլուծության արդյունքում հստակ կարելի է նշել, որ հետազոտվողներից միայն 4-ի մոտ է առկա մասնագիտական այրման հստակ արտահայտված համախտանիշ, 44-ի մոտ համախտանիշի արտահայտվածությունը միջին մակարդակի վրա է, իսկ 2-ի մոտ այն ընդհանրապես բացակայում է: Ըստ այդմ, սույն ընտրանքի շրջանակներում մանրամասն դիտարկելով մասնագիտական գործունեության ծավալման մո-

տիվացիոն ոլորտը և համահարաբերակցական կապերի միջոցով ներկայացնելով առկա գործոնների փոխկապակցվածությունը, հերքվում է մեր վարկածը այն մասին, որ արտաքին բացասական կամ դրական մոտիվացիան կարող է նախադրյալ հանդիսանալ մասնագիտական այրման համախտանիշի ձևավորման համար, իսկ մյուս կողմից՝ ներքին մոտիվացիան կարող է խոչընդոտել մասնագիտական այրման համախտանիշի ձևավորումը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Միրզոյան Վ. Խ., Մալումյան Տ. Զ., Միքայելյան Մ. Յու. - Ուսուցիչների խառնվածքի հատկությունների և հուզական այրման փոխկապակցվածության ուսումնասիրությունը, Պրակ Բ, 2021:
2. Պապոյան Վ. Ռ., Զուրաբյան Ա. Մ. - Անձի հոգեբանական անվտանգությունն աշխատանքային միջավայրի փոփոխման կոնտեքստում, Modern Psychology Scientific Bulletin N1(8), Երևան, 2021, էջ 90-97:
3. Агузумцяң Р. В., Папоян В. Р., Галстян А. С., Мурадяң Е. Б., Саргсян Д. Ю., Амирян Ц. С., Психологическая безопасность личности в профессиональной деятельности; URL:
4. <https://www.researchgate.net/publication/346547759>
5. Батаршев А. В., Алексеева И. Ю., Майорова Е. В., Диагностика профессионально важных качеств, СПб., Питер, 2007, 192 с. ил. - (Серия «Практическая психология»).
6. Климов Е. А., Введение в психологию труда, М., МГУ, 1998, с. 64-87.
7. Леньков С. Л., Психологическая типология профессиональной деятельности информационного характера
8. Леньков С. Л., Психологическое обеспечение профессиональной деятельности экономиста в условиях информатизации, Тверь, 2002.
9. Овсяник Н. В., Психологические факторы эмоционального выгорания педагогов // Пачатковае навучанне: сям'я, дзіцячысад, школа, 2010, № 3, с. 76–79.
10. Титкова Л. С., Математические методы в психологии, издательство дальневосточного университета, 2002, с. 45.
11. Удовик С., Молокоедов А., Слободчиков И., Эмоциональное выгорание в профессиональной деятельности, Москва, «Левъ», 2018, 250 с.
12. Шац Игорь Константинович Анализ общих и специфических причин профессионального стресса у педагогов // Вестник ЛГУ им. А.С. Пушкина, 2014, №3, URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-obshchih-i-spetsificheskikh-prichin-professionalnogo-stressa-u-pedagogov> (дата обращения: 17.07.2022).

13. Шлыкова Н. Л., Психологическая безопасность субъекта профессиональной деятельности, Автореферат, Москва, 2004.

14. Bordovskaia, N.V. , Baeva, I.A. - The psychological safety of the educational environment and the psychological well-being of Russian secondary school pupils and teachers, URL:

15. <http://psychologyinrussia.com/volumes/index.php?article=3624>; 2015

16. <https://psylaser.ru/practice/practice-medical-psychology/psychological-tests-medical-psychology/diagnostics-emotional-burnout-personality.html>; 04.08.22

THE FACTORS OF PSYCHOLOGICAL SAFETY OF THE TEACHER'S PERSONALITY IN PROFESSIONAL ACTIVITIES

ZURABYAN ALBERT

PhD student

Lecturer at YSU IB

e-mail: Zurabyan1@gmail.com

In this paper, an attempt was made to emphasize the problem of studying the factors that ensure the professional safety of the personality of a teacher engaged in professional activity, which in turn will make it possible to get one step closer to explaining the problem of the influence of classical pedagogical activity on the formation of psychological burnout syndrome among teachers.

The article presents our research, the purpose of which is to clarify the factors that ensure the psychological safety of the teacher's personality in the process of professional activity.

To achieve this goal, we have put forward and solved the following tasks:

1. To present the features of psychological safety of a teacher in the conditions of professional activity through the study of theoretical sources;

2. To identify and substantiate possible factors affecting the psychological safety of a teacher in the context of socio-economic and educational features of Armenia;

3. To present the problem of interaction and interrelation between factors by identifying the correlation relationship.

In the course of the study, the method of "Diagnosing the level of emotional burnout" by V. Boyko, the method of "Studying the motivation of professional activity" by K. Zemfir in the modification of A. Rean was applied.

The methodological basis of the research was the principle of unity of consciousness and activity, developed within the framework of the philosophical and psychological concept of S. L. Rubinstein, the activity approach developed in the works of L. S. Vygotsky, A. N. Leontiev, B. M. Teplov, V. D. Shadrikov.

Based on this goal, it is assumed that the motivation of the classical professional activity of a teacher can have a negative impact on the psychological health of a

teacher and be a prerequisite for the formation of a psychological burnout syndrome. Despite this assumption, the study showed that external positive and negative motivation within the sample does not affect the formation of professional burnout syndrome, and only 4 out of 50 teachers studied have it strongly extrapolated, and the remaining 46 have it expressed in average indicators (44 people) or absent altogether (2 people). Thus, considering the available indicators, we can say that the resistance coefficient prevails within the study sample, which may indicate the presence of significant adaptive resources for the teacher. As a result of the analysis carried out in the work, it became clear that within the studied sample, external negative motivation can complement the group of factors influencing the formation of the professional burnout syndrome, but cannot be considered as a separately expressed full-fledged factor.

Keywords: psychological safety, professional activity, personal orientation, working environment, motivation, education.

ФАКТОРЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЛИЧНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

ЗУРАБЯН АЛБЕРТ

Аспирант

Преподаватель в ЕГУ ИФ

электронная почта: Zurabyan1@gmail.com

В данной работе была предпринята попытка подчеркнуть проблему изучения факторов, обеспечивающих профессиональную безопасность личности педагога, осуществляющего профессиональную деятельность, что в свою очередь даст возможность еще на один шаг приблизиться к разъяснению проблемы влияния классической педагогической деятельности на формирование синдрома психологического выгорания у педагогов.

В статье представлено наше исследование, цель которой уточнить факторы, обеспечивающие психологическую безопасность личности педагога в процессе профессиональной деятельности.

Для достижения этой цели мы выдвинули и решили следующие задачи:

Представить особенности психологической безопасности педагога в условиях профессиональной деятельности посредством изучения теоретических источников;

Выделить и обосновать возможные факторы, влияющие на психологическую безопасность педагога в контексте социально-экономических и образовательных особенностей Армении;

Представить проблему взаимодействия и взаимосвязи между факторами с помощью выявления корреляционной связи.

В ходе исследования была применена методика “Диагностики уровня эмоционального выгорания” В. Бойко, методика “Изучение мотивации профессиональной деятельности” К. Земфир в модификации А. Реана.

Методологической основой исследования послужили принцип единства сознания и деятельности, разработанный в рамках философско-психологической концепции С. Л. Рубинштейна, деятельностный подход, разработанный в работах Л. С. Выготского, А. Н. Леонтьева, Б. М. Теплова, В. Д. Шадрикова.

Исходя из поставленной цели, предполагается, что мотивация классической профессиональной деятельности педагога может оказывать негативное влияние на психологическое здоровье педагога и являться предпосылкой формирования синдрома психологического выгорания. Несмотря на это предположение, исследование показало, что внешняя положительная и отрицательная мотивация в рамках выборки не влияет на формирование синдрома профессионального выгорания, и только у 4 из 50 исследуемых педагогов он сильно экстраполирован, а у остальных 46 выражено в средних показателях (44 человека) или вообще отсутствует (2 человека). Таким образом, рассматривая имеющиеся показатели, можно сказать, что в рамках исследуемой выборки преобладает коэффициент сопротивления, что может свидетельствовать о наличии значительных адаптационных ресурсов у педагога.

Ключевые слова: психологическая безопасность, профессиональная деятельность, личностная ориентация, рабочая среда, мотивация, воспитание.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 29.07.2022թ.:
Հոդվածը գրախոսվել է 07.08.2022թ.: